

Prolog: Efter hoppet

Så stod han där. Den amerikanska drömmen.

”Om det finns någon där ute som fortfarande tvivlar på att USA är en plats där allt är möjligt, som fortfarande undrar om landsfädernas drömmar lever i vår tid, som fortfarande ifrågasätter kraften i vår demokrati. Då har ni fått svaret i kväll.”

Tårarna i deras ögon. Som smältande is. De hade dragit ut på gator och vägar, knackat på miljoner dörrar, röstat för första gången. För att de sett möjligheten, att de kunde göra skillnad.

”Vi har väntat länge, men i natt, sedan vi gjort vad vi gjort, i detta val, i detta avgörande ögonblick, har förändringen kommit till Amerika.”

För det var väl som han sagt så många gånger under kampanjen, att ”vi är förändringen vi har väntat på”. Och här stod nu detta vi. Som just förverkligat en kollektiv dröm. Eller var allt bara en illusion?

Tre och ett halvt år senare:

En kvinna ser sig oroligt om och smiter ner under en bro, lite längre bort ligger en kille på en parkbänk med livet i en kundvagn. Annars folktomt. På en trappavsats sitter Abraham Lincoln med händerna i knäet. I gräset nedanför letar en ekorre efter käk. Mångmiljonstaden kan bara anas, av det dova ljudet från däck som möter asfalt på South Columbus Drive och genom glastornen som skymtar mellan träden.

Det var precis här, i Grant Park i Chicago, som Barack Obama höll sitt segertal inför ett par hundra tusen anhängare den 4 november 2008. Det var här allt började. Eller tog slut. Beroende på perspektiv.

För vad hände egentligen med förändringen?

Utgångsläget var förstås inte det bästa. Kollapsen på Wall Street hade precis skickat in ekonomin i något som liknade en dödsspiral. På mindre än ett decennium hade USA förvandlats från en hyllad tillväxtmaskin till ett land där megabankerna och storföretag gick omkull eller räddades av staten, och där hundratusentals amerikaner sparkades varje månad. Det kanske inte kom som en total överraskning. En rad fenomen – it-bubblan, kriget mot terrorismen, invasionen av Irak, orkanen Katrina, och inte minst den punkterade bolånebubblan – indikerade att något höll på att brista. Men att det var så illa hade få trott. Först med Lehman Brothers fall i september 2008 bröt framgångssagan ihop. Kvar fanns förvirring och rädsla. Det talades om slutet på det amerikanska århundradet. Och vem är galen nog att vilja bli president i det läget?

Samtidigt, menar till exempel historikern H.W. Brands, var ju situationen jämförbar med tidigare brytpunkter i historien, då presidenter som numera står staty lite varstans fångade tillfället och ledde USA genom svåra kriser: "Washington guidade landet mot självständighet; Lincoln säkrade unionen och frigav slaverna; Roosevelt räddade kapitalismen och besegrade fascismen. Alla förlängde och utvecklade amerikanernas drömmar och banade väg för en ny era".

Möjligen gick också Obama in för att skriva historia. För även om han varnade för överoptimism, för att det skulle ta tid att styra upp allt, såg han krisen mer som en språngbräda än som en bergvägg: "Det här är vårt tillfälle", skanderade han i Grant Park. "Det här är vår chans att sätta folk i arbete och utvidga möjligheterna för våra barn; att återupprätta välbefindandet och verka för fred; att blåsa nytt liv i den amerikanska drömmen." Kanske hade han läst ekonomen Milton Friedman, som ju påpekat att "endast en kris – verklig eller inbillad – kan åstadkomma reell förändring". Kanske hade han studerat depressionen på 1930-talet, som öppnat för New Deal. Eller så byggde optimismen på valresultatet. För Obama och Demokraterna hade ju precis vunnit storslam, framburna av en gryende majoritet som ville se ett nytt Amerika.

Grant Park var en symbolisk kuliss. Fyrtio år tidigare hade förändringen sprungit in i väggen just här, när kaos bröt ut under Demokraternas partikonvent 1968, när flaggor revs ner från stängerna och polisen gick loss på hippies, socialister och militanta aktivister som kastat ägg och pissbomber. Runt om i USA satt då den tysta majoriteten framför teven och gav sin dom: nu får det räcka. Nu hade rättighetsivern gått för långt, förändringen löpt amok. Men 2008, tänkte många, var allt sådant överspelat. Nu stod Republikanerna för kaoset. Och den här gången tycktes USA redo för "change"; för landet var ju redan förändrat, folket till stor del ett annat. "Återigen satt amerikanerna framför sina teveapparater, men den här gången kokade de inte av missnöje; de grät", skrev Peter Beinart i *Time Magazine*. Även i Grant Park föll glädjetårarna från hundratusentals unga, progressiva och färgade amerikaners kinder. För framför dem stod inte bara en nyvald president som verkade förändringsvillig, utan på köpet en man vars pappa var kenyan, som tillbringat en del av sin barndom i Indonesien, och som gift sig med en kvinna med rötterna rakt ner i slaveriet.

Hade landet där alla människor förklarats jämlika, men där folk ändå fått offra livet för att ens betraktas som människor, äntligen sytt ihop historiens sår och enats kring en gemensam ledare – som dessutom var svart?

Hela USA:s utveckling tycktes peka mot den här punkten. Vilket också var Obamas slutsats: "Det verkligt geniala med Amerika är att Amerika kan förändras." Och nu skulle ännu ett stort språng tas. Mandatet var starkt, förväntningarna stora och längtan efter något nytt utbredd.

Men rätt snart visade det sig att det inte skulle bli som många hade hoppats, att Obama nog inte var den frälsare man hade väntat på. Redan innan första reformen hade lanserats kom tvivlen från anhängarna, särskilt sedan presidenten börjat plocka in gamla Clintonministrar och folk från den nyss kapsejsade finansmarknaden i Vita huset.

Ändå var själva löftet om förändring tillräckligt för att provocera

en annan del av USA; de som aldrig röstat på Obama, som inte hade fällt glädjetårar, utan i stället känt oron mala någonstans i magtrakten, och som nu samlades under ett gemensamt namn: Teapartyrörelsen.

De for fram i hundratusental, som en påminnelse om hur snabbt den amerikanska opinionen kan vända, hur trasigt samhället trots allt var, och hur kluven befolkningen ändå kände sig.

På kort tid skiftade det offentliga samtalet från ett rättarting där framförallt Wall Street ställts vid skampålen till en postapokalyptisk powerpointpresentation där Obama, Bin Ladin och Hitler monterades in i samma bild. Debatten vältes över ända: I stället för finansmarknadens excesser, växande klyftor, bristen på sjukvård, politikens förfall och Irakkriget – frågor som slungat Obama till makten – diskuterades nu höga skatter, statliga dödspaneler, parasiterande bidragstagare och den växande statsskulden. På mindre än ett år förvandlades Obama från frälsare till ett av historiens största hatobjekt. Och förändringen sprang åter igen in i väggen.

Där någonstans stärktes min vilja att skriva en reportagebok om USA. Tanken hade dykt upp tidigare. 2007 reste jag till USA för första gången, skrev om New Orleans efter Katrina, träffade de fattiga mitt i överflödet, såg revorna i samhällsväven. Våren 2008 tog jag mig till Detroit. I ett förött landskap som tömts på industrier stirrade jag den allt svårare bolånekrisen i ansiktet, men också en pressad medelklass som börjat tappa tron på den amerikanska drömmen. Men det blev ingen bok då. Och allt var egentligen Obamas fel. För vem ville läsa om kriser, klyftor och fattigdom när amerikanerna precis lyft sig i håret och placerat förändringen i Vita huset?

Men sedan slog besvikelsen och ilskan in över USA och den ekonomiska krisen malde på utan större hänsyn till Obamas löften. Problemen var uppenbarligen djupare än vad många hade förstått. Och då insåg jag att det fanns en hel del kvar att gräva i, mer att se, och något viktigt att berätta.

Amerikansk höst utspelar sig i USA efter finanskraschen 2008 – den som kvaddade ekonomin och skickade ut nära tio miljoner amerikaner i arbetslöshet. Sedan dess har fem miljoner familjer skiljts från sina hem, drömmar lagts på hyllan och folk ramlat ner i hål som de inte tar sig upp ur. Det är en kris som fortfarande pågår, och som av allt att döma inte kommer att gå över än på ett tag. Politiken tycks inte rå på den. Kanske för att politiken är en del av problemet.

Hösten 2011 och våren 2012 reste jag från Florida och New Orleans i söder, till New York, Philadelphia, Detroit och Chicago i norr. Och längs vägen försökte jag ta reda på hur amerikanerna hanterat uppbrottet från framgångssagan, hur de lever och tänker i kraschens efterspel.

Men det här är samtidigt en berättelse om de djupare sprickorna i det amerikanska samhällsbygget, de som blottades när krisen blåste bort alla skynken, men som skapats under betydligt längre tid.

Många européer har kryssat genom USA genom decennierna. Redan på 1830-talet satte Alexis de Tocqueville tonen med *De la démocratie en Amérique* (Om demokratin i Amerika). de Tocqueville fascinerades över den unga nationens demokratiska ådra och jämlikhetsande. Han såg ett samhälle med små klyftor, som dessutom verkade krympa, som om det låg invävt i landets grundstruktur. ”Ju mer jag studerade det amerikanska samhället”, skriver han, ”desto tydligare blev det att jämlika förhållanden var den kreativa faktor varifrån varje enskild realitet kunde härledas.”

För mig blev upplevelsen i princip den motsatta: Ju mer jag trängde in i samhället, desto tydligare blev det att om Amerika någon gång varit jämlikhetens land så var det länge sedan. Det verkade snarare som att ojämlika förhållanden låg bakom många problem som folk brottades med.

Den amerikanska inkomstfördelningen är som en tratt. 40 procent av inkomsterna går till den översta tiondelen av befolkningen, och det efter alla former av omfördelning. De andra nio tiondelarna får dela på resten, i fallande grad. Skillnaden är stor jämfört med Sverige, där den översta tiondelen tar hem 25 procent av de disponibla

inkomsterna. Och då har ju också de svenska inkomstskillnaderna ökat rejält de senaste 30 åren.

Under samma period har USA blivit ojämlikhetens land. Klyftorna har växt mellan fattiga och rika, men framförallt mellan de i toppen och alla andra. Större delen av tillväxten sedan slutet av 70-talet har gått till den översta hundra delen, den som på senare tid kallats "the 1 percent". Samtidigt har miljoner amerikaner gjort omvända klassresor, fallit ner i fattigdom.

Hur blev det så? Vad får det för konsekvenser? Överlever den amerikanska drömmen? Eller snarare: vad händer när glappet mellan dröm och verklighet växer? Hur stort kan avståndet bli innan rekyl kommer?

Kanske är Occupy Wall Street ett av svaren – rörelsen som kom från ingenstans. Omvärldens och amerikanernas förvåning var lika stor som när Teapartyrörelsen gjorde entré. Men var det så oväntat? USA kan framstå som en konservativ totalitet fullt av individualistiska entreprenörer och vapenkramare. Och på sätt och vis är det så. Men det finns också ett annat Amerika: sittstrejkernas, bussbojkotternas, rösträttsmarschernas och vardagsaktivismens USA; folk som kämpat för högre lön, bättre arbetsvillkor, rätten till ett hem och rätten till sjukvård. De har ofta varit splittrade, ofta sprungit in i återvändsgränder, ofta slagits ner och ofta förbigåtts. Men ändå påverkat historien. Det är inte bara Washington, Lincoln och Roosevelt som utvidgat den amerikanska drömmen; utan också det amerikanska folket självt. USA:s historia är inte bara dess presidenters, utan också dess folkrörelser.

Teapartyrörelsen är också en folkrörelse, mer gräsrotsbetonad än vad liberala åsiktsmaskiner i USA velat erkänna. Och de satte agendan som få andra. Men tebjudningen skulle inte bli slutet på historien. Det kom en annan rörelse. En ockupation.

I spänningen mellan Teapartyrörelsen och Occupyrörelsen – mellan de yttre polerna i den politiska geografien – är USA mer splittrat än på länge. Unionen som Obama i Lincolns anda lovade att förena och förstärka tycks ha spruckit isär ännu mer.

I denna bipolära värld har jag rört mig. Mer i den ena änden än i den andra. Men ändå längs en axel. Eller snarare två. En X- och en Y-axel: de däruppe och de därnere, de till höger och de till vänster.

Och någonstans i mitten ställer sig allt fler amerikaner just den fråga som Barack Obama påstod sig vara svaret på: Är USA fortfarande en plats där allt är möjligt, där drömmarna lever, där demokratin har bärkraft?

Eller var allt bara ett lyckligt sammanträffande? En sista brittsommar innan löven föll?

Innan den amerikanska hösten.